
Murroksia

Jyrki Männistö

Kansanopetuksen toteutuminen muutti oppikoulun perustaa

*Pohjakoulukysymys aktualisoitui puoluepolitiikan kohteeksi
ensimmäisen tasavallan Suomessa*

Nykyisiä yhtenäiskouluja eli peruskoulun yhteisiä ala- ja yläkouluja on lisätty runsaasti viimeisen kymmenen vuoden aikana. Ilmiöllä on kuitenkin pitkät perinteet Suomessa. Jo yli sata vuotta sitten usean kansansivistyksen kannattajan haave oli, että mahdollisimman moni saman ikäluokan lapsi ja nuori kulkisivat yhteistä koulutietä ainakin opintojen alkuvuosina. Heidän tavoitteensa toteutuminen vaati ensin nationalistisen Suomen ja suomalaisten kehittymistä ja muuttumista: kansalaisten oli entistä enemmän arvostettava toisiaan, edistettävä demokratiaa sekä kehitettävä yhteiskuntaa ja taloutta.

Ennen varsinaisen kansakoululaitoksen perustamista hyvin usein suomalaisen säätyläisperheen tai rahvaaseen kuuluneen lahjakkaan lapsen kouluopinnot käynnistyivät palkatun kotiopettajan johdolla tai lähettämällä lapsi yksityiseen kouluun ennen oppikoulua. Keskusteltaessa tulevan kansakoulun tehtävästä 1850- ja 1860-luvuilla nousi esille myös oppikoulua edeltävä opetus eli pohjakoulukysymys. Tällöin pohdittiin, oliko kansakoulun opetus riittävä oppikouluun menevälle lap-

selle vai pitikö hänen suorittaa yksityisen ns. valmistavan koulun kurssit. Kansakoulua pitivät hyvänä pohjakouluna mm. "kansakoulun isä" Uno Cygnaeus ja suomalaisuuden ajaja professori Y. S. Yrjö-Koskinen. (Kiuasmaa 1971, 2, Ensio 1917, 19, Niemi 1969, 121-122.)

Valmistavia kouluja oppikoulun pohjakouluna kannattivat puolestaan mm. J. V. Snellman ja kasvatustieteen professori Z. J. Cleve, jotka näkivät kansakoulun lähinnä rahvaalle tarkoitettuna ja riittävänä opiskelupaikkana sekä valmistavan koulun puolestaan korkeimpiin opintoihin tähtäävänä oppilaitoksena. (Rantala 1996, 43-44, Syväoja 2004, 44-45.) Z. J. Cleven kirjoittamaan kansakouluasetukseen ei siten vuonna 1866 tullut mainintaa kansakoulusta oppikoulun pohjakouluna.

Oppikoulu-uudistus vuonna 1872 yhdisti yläalkeiskoulun ja lukion, joista lopulta syntyivät lyseot. Se tunnusti myös kansakoulun oppikoulun pohjakouluksi. Koska oppikoulun ensimmäisen luokan pääsyvaatimukset eivät kuitenkaan liittyneet kansakoulun oppiennätyksiin, niin kansakoulun asema pohjakouluna ei muuttunut. Sen sijaan valmistavien koulujen määrä alkoi kasvaa yksityisten oppikoulujen lisääntyessä, koska yksityiset oppikoulut perustivat usein myös omat valmistavat koulunsa.

"Vasta kansakoulun oppimääriä täsmennettäessä vuonna 1881 kansakoulusta alkoi olla mahdollista päästä lyseoon", Rantala painottaa (Rantala 1996, 43).

Kansakouluväen ohella myös 1800-1900-lukujen taitteessa syntyneet uudet poliittiset ryhmittymät, nuorsuomalaiset ja työväenliike, halusivat kansakoulun pohjakouluksi. Vuoden 1898 piirijakoasetus velvoitti kunnat perustamaan kansakoulun, jos piirin alueella ilmoitautui viiden kilometrin säteellä vähintään 30 koulunkäyntihalukasta lasta. Uusi asetusta kasvatti kansakoulujen ja opettajien määrää sekä lisäsi kansakoulun arvostusta myös oppikoulun pohjakouluna.

Tasapuolisuutta ja kansakoulun pelkoa

Syväoja on eritellyt ansiokkaasti niitä yhteiskunnallisia syitä, jotka puolsivat kansakoulua sopivana pohjakouluna. Ensinnäkin näin tasoittuisi rahvaan ja maaseudun lasten opintie sekä säätyerot pienentyisivät, jolloin kansallinen yhteenkuuluvuuden tunne lisääntyisi. Lasten turvallisuudentunne myös toteutuisi, koska he saisivat käydä koulua kauemmin kotoa käsin. Kustannukset vähenisivät. Kansakoulunopettajat uskoivat, että heidän arvostuksensa nousisi, kun he olisivat pohjakoulunopettajia. Oppikoululle se olisi merkinnyt laajempaa oppilas-pohjaa. (Syväoja 2004, 44, ks. myös Halila 1949, 45-47, Kiuasmaa 1982, 48-49, Niemi 1969, 9-10, Jauhiainen 2002, 55-56, Rantala 1996, 43-44.)

Sekä vuoden 1893 että 1897 yleiset kouluopettajainkokoukset kannattivat kansakoulua kokonaisuudessaan tai sen osaa oppikoulun pohjakouluna. (OKK 1933, 47-48, Ensio 1917, 21-31, Kiuasmaa 1971, 2.) Asiaa käsiteltiin myös vuonna 1896 Tampereella järjestetyssä toisessa työväenyhdistyksen edustajakokouksessa. Tohtori Mikael Johnsson (vuodesta 1906 Soininen) alusti aiheesta. Hän oli kirjoittanut pohjakoulusta Amerikan matkansa jälkeen tekemässään väitöskirjassa Koulutoimesta Pohjois-Amerikan Yhdysvalloissa I vuonna 1887. (Männistö 1994, 113.)

Pohjakoulukeskustelu alkoi keskittyä jo autonomian ajan lopulla aiempaa enemmän yhteiskunnalliseksi kysymykseksi pedagogisten ongelmien jäädessä vähemmälle. (Vrt. erilaiset tutkimuslähtökohdat Niemi 1969 ja Ensio 1917.)

Monet säätyläiset luonnollisesti vastustivat pohjakouluperiaatteen muuttamista. Oppikoulunopettajat puolestaan pelkäsivät kansakoulupohjaisen opetuksen viivästyttävän vieraan kielen opiskelua. Kansakoulun oman kasvatustehtävän pelättiin myös kärsivän, ja syntyvän uudenlaista säätykiertoa, jopa oppinutta proletariaattia. (Syväoja 2004, 44, Rantala 1996, 43-44.)

Kansakoulupohjaisen opintien kannattajat saivat vuonna 1905 kaksi etappivoittoa, sillä tällöin säädettiin ylemmän kansakoulun kahden alimman luokan oppimäärä oppikoulun perustaksi. (AsK 1905 n:o 22, 2-3, ks. myös Rantala 1996, 43 ja Syväoja 2004, 44.) Nyt oli virallisesti tunnustettu lähes 40 vuotiaan kansakoulun saavutukset. Asetus oli voimassa aina vuoden 1968 peruskoulun puitelakiin asti.

Toisena voittona he saattoivat pitää sitä, että silloin valmistavilta kouluilta poistettiin valtionavut. (Rantala 1996, 42.) Käytännössä yhteiskunnan taloudellisen tuen leikkaaminen ei merkinnyt valmistavien koulujen loppua, vaan niiden määrä päinvastoin nousi uusien oppikoulujen lisääntymisen myötä. Kansakoulupohjaisen opintien kannattajilla riitti siten edelleen tasoitettavaa. Heille aukesi myös uusi reitti, koska kansanvaltainen eduskunta aloitti toimintansa sata vuotta sitten.

Eduskuntavaaleissa hyvin menestyneet sosiaalidemokraatit käyttivät tätä reittiä. He tekivät anomuksen vuoden 1911 valtiopäiville kansakoulun muuttamisesta oppikoulun pohjakouluksi. Seuraavana vuonna eduskunta hyväksyikin anomuksen, mutta toisten routavuosien venäläismielinen senaatti epäsi sen. Samoin kouluylhallitus otti asiaan kielteisen kannan, vaikka eriäviäkin mielipiteitä esitettiin. (Kiuasmaa 1971, 4, Männistö 1994, 113.) Ensimmäinen maailmansota muutti entisestään Suomen asemaa Venäjän yhteydessä. Koulu-uudistukset eivät mahtuneet tähän tilanteeseen suomalaisten aktiivisista yrityksistä huolimatta.

Itsenäinen Suomi tarvitsi koulu-uudistuksia

Venäjän vallankumousten jälkeen itsenäisen Suomen kokema sisällissota pani myös kansakouluväen entistä enemmän pohtimaan, miten sotaan oli jouduttu sekä miten opintien avulla voitaisiin kansakuntaa eheyttää ja siten estää tulevat mahdolliset yhteiskuntamullistukset.

Varsinaiseksi pohjakoulutoimijaksi ryhtyivät nyt nuorsuomalaiset (v. 1918 lopulta edistyspuoluelaiset), joiden kouluohjelmaa oli laatinut kouluneuvos tohtori Oskari Mantere. Hän vaati vuoden 1918 sodan jälkeen kansansivistyksen laajentamista mm. pohjakoulu-uudistuksella.

Samoin Ingmanin hallituksen opetusministeri Mikael Soininen asetti vuoden 1918 lopulla osastopäällikkö A. J. Tarjanteen johdolla komitean pohtimaan vuoden 1866 kansakouluasetuksen uudistamista. Soinisen itsensä piti jo vuoden 1918 keväällä hahmotella kansa- ja oppikoulua koskevaa laajaa koulu-uudistusta. Nämä hankkeet kuitenkin vesittyivät Aution mukaan oppivelvollisuus uudistuksen myöhästymisen takia. (Autio 1986, 47-48, Kiuasmaa 1971, 4-5, Männistö 1994, 113.) Kuitenkin Soininen sai ministerikaudellaan vuoden 1919 alussa hallituksen nimittämään puoluetoverinsa Oskari Mantereen komitean johtoon. Komitea laati suunnitelman koko kansakoulun oppimäärälle rakentuvasta oppikoulusta. Työ kesti yli kuusi vuotta. (Ks. myöhemmin ja Kiuasmaa 1971, 17.)

Koulu-uudistusten tarve oli niin akuutti, että se kirjattiin uuteen hallitusmuotoon 17. 7. 1919. Valtio lupautui myös taloudellisesti tukemaan sekä oppi- että kansakoulua. (AsK 1919 n:o 94, 17.7.1919, § 79-80, Kiuasmaa 1971, 5.) Samoin Mantereen komitean työtä vauhdittamaan perustettiin jo saman vuoden syyslukukauden alusta koko kansakoulun pohjalle perustuvat koelyseot Helsinkiin ja Jyväskylään sekä kahden vuoden kuluttua yksityisen 3-vuotinen keskikoulu Kauhavalle. (Teperi – Salminen 1993, 144, 167, Kerkkonen 1920, 548.) Aution mielestä tämä yhtenäiskouluuudistukselle (kaikille lapsille samanlainen oppivelvollisuus koulu) perustuva kokeilu oli selvä varotoimi, koska oikeisto ei suvainnut sivistystason laskua ja kannatti edelleen silloista rinnakkaiskoulujärjestelmää. (Autio 1986, 48.)

Pitkän odotuksen ja poliittisten kompromissien tuloksena kansakoulu sai aloittaa eduskunnan hyväksymänä oppivel-

vollisuuskouluna syyslukukautensa vuonna 1921. (Ks. Männistö 1994, 99-112.) Oppivelvollisuus saatiin Arolan mukaan (2003, 223) aikaan nimenomaan siten, että edistyspuolueen koulumiehet Mikael Soininen ja Oskari Mantere lähtivät tekemään yhteistyötä sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton johtomiesten Julius Ailion ja Santeri Alkion kanssa. Nämä samat henkilöt ja puolueet vauhdittivat luonnollisesti ajamiensa aatteiden mukaan myös pohjakoulu-uudistusta.

Vasemmisto halusi kiirehtiä eduskunta-aloitteen avulla kansakoulupohjaista opintietä, koska virkamiesten ja jopa kouluhallituksen uusi esitys suhtautuivat yhtenäiskouluun pikemminkin nihkeästi. Eduskunta antoiakin vuoden 1922 loppupuolella hallitukselle toivomuksen, että se antaisi pikaisesti lakiesityksen oppikoulun järjestysmuodon perusteista yhtenäisyyskouluperiaatteen pohjalta. Asia kuitenkin tyrmättiin. Aution mukaan hallituksella ei ollut mitään kiirettä antaa lakiesitystä eduskuntavaalien vuoksi. (Autio 1986, 49.)

Kiuasmaan mielestä eduskunnan maltillinen ponsi oli kuitenkin suunnattu pikemminkin valmistavia kouluja vastaan kuin yhtenäiskoulun ajamiseen. (Kiuasmaa 1982, 250.) Kiuasmaa näyttää huomanneen sosiaalidemokraattien kiivaan hyökkäyksen "porvarikoulutusta" vastaan. Vasemmiston mielestä "porvarit halusivat pitää omat lapsensa erillään köyhistä valmistavissa kouluissa" ja he ymmärsivät tiedon antaman vallan arvon. Vasemmisto katsoi, että työväestön oli myös saatava osansa tästä vallasta. Parhaiten se oli varmistettavissa siten, että koko oppivelvollisten kansakoulu määrätään oppikoulun pohjakouluksi. Tämä 6-vuotinen koulutus toisi esiin myös lapsen "lahjat" ja siten hänen olisi aiempaa helpompi suunnitella tulevaisuuttaan. Muuten vasemmiston pohjakoulu-perustelut ovat samanlaisia kuin aiemmin on mainittu. (Ks. myös Männistö 1994, 114.)

Pohjakoulu-uudistuksen kannattajat todistelivat usein asiaansa myös muissa maissa saaduilla hyvillä kokemuksilla. Tans-

kassa oli 4-luokkainen, Sveitsissä ja Japanissa 6-luokkainen sekä Yhdysvalloissa 8-luokkainen pohjakoulu. Ensimmäisen maailmansodan jälkeinen demokratian aalto vahvisti Rantalan mukaan (1995) myös Euroopassa vaatimusta kaikille yhteisestä pohjakoulusta. Tuolloin mm. Ruotsi, Norja ja Viro yhdenmukaistivat koululaitoksensa tekemällä kansakoulusta kaikille yhteisen pohjakoulun.

Vasemmisto sai turhaan odotella pohjakoulu-uudistuksen toteutumista: Mantereen komiten työ ei edennyt eikä koekoulujen tulospöytäkirjoja kuulunut. Vuoden 1922 eduskuntavaalit hajaannuttivat vasemmiston, sillä sosiaalidemokraatit saivat vain 53 paikkaa, ja hallituksissakin istuivat porvarit.

Vasta Ingmannin toinen hallitus antoi viimeisinä päivinään maaliskuussa 1925 esityksensä oppikoulujen järjestysmuodosta. Esityksen takana oli Soinisen jälkeen kouluhallituksen ylijoh-tajaksi nimitetty em. koekoulukomitean puheenjohtaja ja ope-tusministeri Oskari Mantere. Oppositio puolueet sosialistit ja maalaisliitto tyrmäsivät esityksen, koska siinä ei suoranaisesti mainittu pohjakoulukysymystä, vaan koulumuotoja pidettiin rinnakkaisina. (Männistö 1994, 115.)

Vaikka lopulta valmistuneet koekoulujen tulokset osoit-tautuivatkin tasavertaisiksi muiden oppikoulujen kanssa (Kiu-asmaa 1971, 21-23), niin ne eivät kuitenkaan todistaneet yhtenäiskoulujen yksinoikeuden paremmuutta. Pelkkään yhtenäiskoulujärjestelmään ei oltu muuallakaan Euroopassa uskottu. (Autio 1986, 51.) Mantereen komiteanmietintö julkais-tiin vasta elokuussa 1925. Komitea päätyi esittämään 6-luokkaisen kansakoulun pohjalle rakentuvia 3-4-luokkaisia keskikouluja ja 6-7-luokkaisia lyseoita. Se halusi vakinaistaa koekoulut, mutta hyväksyi myös rinnakkaiskoulujärjestelmän. Kiuasmaan mielestä komitea oli ottanut oppikoulun kehittämi-seksi yhtenäiskoulun suuntaan myönteisen joskin varovaisen kannan (Kiuasmaa 1971, 17-23.)

Varsinkin ruotsinkieliset olivat tyytymättömiä Mantereen sekä lakiesitykseen että komitean mietintöön. He katsoivat, että pedagogiset ja sosiaaliset tekijät oli sotkettu molemmissa. Etenkään pohjakoulu-uudistus ei soveltunut Suomeen. Lakiesitys ei vakuuttanut eduskuntaakaan, joka hylkäsi esityksen joulukuun puolessa välissä 1926 ja kehotti hallitusta antamaan oppikoulun järjestysmuodosta uuden esityksen, jossa koko kansakoulu olisi käyty ennen oppikouluun menoa. (Kiuasmaa 1971, 37-39.)

Hallitus vaihtui sopivasti eduskunnalle mieleisen esityksen aikaansaamiseksi, sillä uusi Tannerin sosiaalidemokraattinen vähemmistöhallitus luonnollisesti kannatti kansakoulun aseman pönkittämistä. Hallituksen opetusministerinä toiminut muinaistutkija, filosofian tohtori Julius Ailio päätti kuitenkin, vaikka hän ensin kritisoi vanhaa esitystä, tarttua koekoulu-toimintaan. Vuonna 1926 vakinaistetut koekoulut saivat seurakseen Ailion johdolla seuraavan vuoden elokuussa esityksen uusimuotoisista valtion oppikouluista, jotka rakentuivat kansakoulun koko oppimäärälle. Eduskunta päätti näistä oppikouluista helmikuussa 1928. Vasemmisto oli näin vastoin entistä kantaansa hyväksynyt rinnakkaiskoulujärjestelmän jatkumisen.

Aution mielestä vasemmisto luotti Mantereeseen ja muutti kantaansa, jotta hallituksen tuleva esitys oppikoulun järjestysmuodon sisällöstä todella uudistuisi. (Autio 1986, 52.) Kuten edellä on mainittu, niin edistyspuolue ja sosiaalidemokraatit olivat tehneet tuloksellista yhteistyötä koulu-uudistusten hyväksi. Siten Ailion ja Mantereen yhteistyö on nähtävä edellisten toimien jatkumona. Tätä toimintaa tukee myös se, että Ailion aloitteesta Tannerin hallitus nimitti vuonna 1927 uuden oppikoulukomitean, jonka puheenjohtajaksi tuli Oskari Mante-re ja jonka jäseneksi nousi myös Julius Ailio ministeripestinsä jälkeen. Komitean työ valmistui vasta vuonna 1932 keskellä pula-aikaa. Komiteanmietintö oli edelleen kompromissi rinnakkaiskoulu- ja yhtenäiskoulujärjestelmästä, mutta painotti

kansakoulupohjaista 6-luokkaista oppikoulua. (Ks. OKK 1933, Kiuasmaa 1971, 50-56, Ahonen & Rantala 1996, 57.)

Komitean työn edistymistä kommentoi Oskari Mantere, jonka sanomaan puolestaan valtakunnan poliittiset päämediat suhtautuivat varsin myönteisesti. Lehdet asettuivat puolueväristä riippumatta kansakoulupohjaisen oppikoulun kannalle. Oikeistokin siis oli valmis luopumaan valmistavista kouluista, mutta se ei halunnut kuitenkaan yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymistä. (Männistö 1994, 116.)

Mantere puolusti yhtenäiskoulujärjestelmään siirtymistä vetoamalla pohjakouluuuden pitkään historiaan ja sen yleistymiseen sekä Euroopassa että Yhdysvalloissa ja jopa "Neuvosto-Venäjällä". (Mantere 1932.) Oppikoulukomitea lanseerasi myös yleiseen kielenkäyttöön jo aiemminkin tunnetun termin yhtenäiskoulujärjestelmä. (Ahonen & Rantala 1996, 161, Sarjala 1981, 80.)

Valmistavien koulujen määrä oli lisääntynyt huomattavasti. Vuonna 1920 näitä kouluja oli 39, mutta vuonna 1930 jo 63. (Vuonna 1925 jopa 73. Ahonen & Rantala 1996, 55.) Toisaalta koulujen yhteenlaskettu oppilasmäärä pysyi koko ajan samana eli runsaana 3500:na, joista ruotsinkielisten osuus oli lähes puolet eli 1700 oppilasta. (STVK 1942, 224.) Valmistavat koulut olivat varsin pieniä. Niissä oli keskimäärin 55 oppilasta. Koulut valmensivat lapsia oppikoulun pääsykokeisiin ja siten niissä ei opetettu harjoitusaineita. Opiskelu eteni siten kansakoulua rivakammin. Valmistavien koulujen oppilaat olivat varsin nuoria, koska koulun saattoi aloittaa jo 5-vuotiaana ja koska koulua käytiin yleensä vain kolme vuotta. Nopea yksilöllinen edistyminen saattoi siirtää koululaisen jo ennen lukuvuoden loppua ylemmälle luokalle. Esimerkiksi Ruth Rosenlöf (o.s. Rautalin) pääsi Lempäälän kansakoulusta Tampereen Yhteiskouluun valmistavan koulun toiselle luokalle (Rosenlöf 2007). Näin jotkut valmistavan koulun suorittaneet saattoivat olla ylioppilaita 16-vuotiaana. (Rantala 1996, 44-49.)

Kansakoulun arvostus lisääntyi

Valmistavat koulut ja yksityisten oppikoulujen valmistavat luokat jäivät kuitenkin 1930-luvulla marginaali-ilmioiksi, koska tällöin kansakoulut saavuttivat koko kansan luottamuksen. Esimerkiksi monet oppikoulua käyneet vanhemmat laittoivat lapsensa 1930-luvun Tampereella mielellään kansakouluun ennen oppikouluun pyrkimistä. (Pentti Keskisen haastattelu.) Kansakoulut olivat joutuneet Rantalan mukaan myös kehittämään tiedollista kasvatustaan ja nostamaan vaatimustasoaan, jotta ne syrjäyttäisivät valmistavat koulut oppikoulun pohjakouluna. (Rantala 1996, 47 ja 51.) Yhteiskunnalliset raja-aidat alkoivat myös madaltua parlamentaarisen demokratian kannattajien välillä, koska totalitaariset valtiot voimistuivat samaan aikaan ja koska Suomessakin jouduttiin ottamaan yhteen äärioikeistolaisen lapuanliikkeen kanssa.

Oppikoulunopettajat ja poliittinen oikeisto eivät luonnollisesti hyväksyneet Mantereen komitean ehdottamaa koko kansakoulun pohjalle rakentuvaa oppikoulua. He arvostelivat nytkin ennen muuta kansakoulusta puuttuvaa kieltenopetusta ja oppikoulupedagogiikkaa. Sen sijaan edistyspuolue ja sosiaalidemokraatit olivat pääosin tyytyväisiä komitean tekemiin kompromissiratkaisuihin. (Kiuasmaa 1971, 65-66, ks. Männistö 1994, 117-118, Kasvatusopillinen Aikakauskirja 1933.)

Edistyspuolue- ja ammattiministeripainotteinen Kivimäen hallitus antoi vielä eduskunnalta saamansa epäluottamuslauseen jälkeisenä päivänä yhtenäiskoulujärjestelmää korostaneen esityksen, jossa pohjakouluna olisi koko kansakoulu ja tämän jatkeena 4-luokkainen keskikoulu ja 6- tai 7-luokkaiset lyseot. Opetusministeri Mantere pyrki erikoisesti ajoitetulla esityksellään pitämään yhtenäiskouluprosessin vireillä. (Autio 1986, 262, VP 1936, As.kirj., HE n:o 34 edusk. 2.10.1936.) Esityksestä riemuitsivat sekä sosiaalidemokraatit että edistys-

puoluelaiset. Mutta varsinkin kokoomuslaiset katsoivat, ettei hallitus ollut valmistelussaan kuunnellut tarpeeksi asiantuntijoita eikä ottanut huomioon työväestöstä lähtöisin olevien keskikoululaisten enemmistöä (62.9%), koska se painotti esityksellään yhteiskunnallista lähentymistä. (SS 12.10.1936, HS 2.10.1936, US 4.10.1936.) Esitys ei luonnollisesti edennyt seuraavan Kallion lyhytikäisen maalaisliittolaisen hallituksen aikana.

Punamulta toi muutoksen

Mantereen esitys ei kelvannut myöskään vuoden 1937 presidentinvaalien jälkeisen uuden Cajanderin punamultahallituksen ohjelmaan, jossa korostettiin opetuksen kohdistamista aiempaa enemmän käytännöllisen elämän tarpeisiin eli ammattikoulutukseen ja kansansivistyöhön.

Uusi opetusministeri, fil. maisteri sekä päätoimittaja ja kansanedustaja, maalaisliittolainen Uuno Hannula ryhtyi nopeasti toteuttamaan hallituksen koulupolitiikkaa. Hallitus asetti opetustoimen uudistamiskomitean, jota johti Yhteiskunnallisen Korkeakoulun rehtori fil. tohtori Yrjö Ruutu ja jonka tehtävänä oli Suomen oppi- ja ammattikoulukasvatuksen uudistaminen ja yhtenäistäminen. (OUK 1938).

Hannula peruutti luonnollisesti myös Kivimäen hallituksen esityksen. Vasemmisto, keskusta ja ruotsalaiset olivat pettyneitä, koska pitkään valmisteltu yhteisnäiskouluajatus oli näin keskeytetty. Hannula oli jopa eri linjoilla kuin maalaisliiton ohjelma, vaikka häntä tukivatkin puolueen reaaliolitiikan kannattajat.

Poliittinen oikeisto ei voinut hyväksyä Ruudun komitean mietintöä, koska siinäkin vallitseva koulumalli oli 6-luokkaisen kansakoulun pohjalle rakentuva lyseo. Tosin muutkin koulutyypit olivat mahdollisia erityisten tai paikallisten syiden vuoksi. (OUK 1938, 11-14.) Oikeiston mielestä komitean esitys

madalluttaisi ja kaventa isi koulun antamaa sivistystä ja kasvatusta. (Männistö 1994, 119.)

Hannula näyttäisi ensi silmäyksellä katsoen uskoneen oikeiston koulukäsityksiä, koska hän antoi vuoden 1939 tammikuussa uuden esityksen "Lex Hannulan", jossa ei enää mainittu 6-luokkaista pohjakoulua, vaan esitettiin 4-luokkaista kansakoulua ja tämän jatkeena 7-vuotista oppikoulua. Opetusministeri Hannula oli päätenyt Aution mukaan tällaiseen ratkaisuun, koska kansakoulua ei voitu pitää riittäväna yleiseksi pohjakouluksi etenkaan maaseudulla, jossa ns. supistettu kansakoulu oli yleistynyt. Uuden strategian tekijöiksi hän katsoo Hannulan lisäksi punamullan toisen osapuolen, sosiaalidemokraattisen kauppa- ja teollisuusministerin, fil. tohtori Väinö Voionmaan. (Autio 1986, 265.)

Sosiaalidemokraatitkin uskoivat supistetun kansakoulun taannuttaneen kansanopetusta. He haaveilivat kuitenkin edelleen, että punamullan kolmaskin osapuoli, edistyspuolue, kannattaisi ohjelmansa mukaan Ruudun komitean pohjakoulumallia. He kuvittelivat, että eduskunta elvyttäisi komitean esityksen. "Lex Hannula" oli nyt heille välitavoite.

Hannula arvosteli aiempia yhtenäiskoulusuunnitelmia ja nimenomaan 6-luokkaista lyseota. Mantere sai "kuulla kunniansa". Hannula esitti sen sijaan ensisijaisena välimuotona ennen uuteen koulujärjestelmään siirtymistä kunnallisia keskikouluja, joilla korjattaisiin juuri maaseudun lasten kouluoloja. Muutenkin hän yritti ottaa etäisyyttä aiempien opetusministerien esityksiin korostamalla, että hänen uudistusesityksessään oli kyse kulttuurista eikä politiikasta. (Kiuasmaa 1971, 96-97.)

Hannulan oppikoulu-uudistusesitys ja sen perustelut vastasivat täysin oikeiston puolustamaa linjaa. Svinhufvudin hallituksen (1930-31) opetusministerinä toiminut teologian tohtori, kirkkoherra ja kokoomuksen kansanedustaja Paavo Virkkunen kiteytti oikeiston tyytyväisyyden toteamalla, että vuosikymmenien teoretisoinneista ja ideologisista pyrkimyksistä on siirryt-

ty elävän elämän terveitten vaatimusten mukaiseen esitykseen. (US 29. ja 31.1.1939)

Yhtenäiskouluuudetta kannattaneet puolueet jakaantuivat lakiesityksen eduskuntakäsittelyn yhteydessä: sivistysvaliokunnassa jopa sosiaalidemokraatitkin hajosivat toisaalta koko maan ja toisaalta kaupunkien sekä asutustaajamien 6-luokkaisen kansakoululle pohjautuvan oppikoulun kannattajiin. Eduskunnan kolmannessa käsittelyssä kesäkuun alussa 1939 vähän yli puolet SDP:n kansanedustajista äänesti "Lex Hannulan" puolesta. Maalaisliiton äänistä 5/6 oli sen puolesta, 7 kansanedustajan edistyspuolueen enemmistö vastusti sitä ja samoin ruotsalaisista kolme neljäsosaa. Lain lepäämään jättämistä äänesti vain 57 ja vastusti 91 edustajaa, joten laki astuisi voimaan vuonna 1942 presidentti Kallion vahvistettua sen. (VP 1938 ptk III 5.6.1939. Presidentti Kallio vahvisti lain 21.7.1939, AsK 1939 n:o 218, Autio 1986, 267.)

Sosialistit joutuivat selittämään kannattajilleen poikkeavaa suhtautumistaan pohjakoulu-uudistukseen. He uskoivat, että kyseinen laki oli vain uusi pakollinen välivaihe, joka kuitenkin salli edelleen koko kansakoulun oppimäärälle perustuvat oppikoulut. Myös edistyspuolueellaiset reaaliolitiikot, pääministeri A. K. Cajander sekä ulkoministeri ja Helsingin Sanomien pääomistaja Eljas Erkkö, syrjäyttivät puolueensa koulupolitiikan rakentajan Oskari Mantere. (ks. Männistö 1994, 120-121.)

Reaalipolitiikka voitti

Edistyspuolueen ja sosiaalidemokraattien koulupolitiikan konservatiivinen muutos yllätti monet näiden puolueiden kannattajat. SDP:lle oli valtioneuvostossa toimiminen, kuten aiemminkin Tannerin vähemmistöhallituksessa, tärkeämpää kuin sieltä lähteminen jonkin yksittäisen koulu-uudistuksen vuoksi. Koulu-uudistus jäi kuitenkin SDP:n mielestä elämään. Puolue

näyttää muuttaneen poliittista suuntaansa johdonmukaisesti. Se oli valitsemassa maalaisliittolaista Kalliota presidentiksi, hyväksymässä punamultahallituksen ohjelman maanpuolustuspoliittisen linjan ja myös koulupoliittisen linjan. 1930-luvun muotiaate diktatuuri oli kaatanut Euroopassa monen maan demokraattisen järjestelmän. Sosiaalidemokraatit halusivat puolustaa demokratiaa, mikä vaati ennen kaikkea hallitusyhteistyötä keskustalaisten puolueiden, edistyksen ja maalaisliiton kanssa.

Edistyspuolueen ongelmana oli supistuva kannattajakunta. Sillä oli vuoden 1936 vaalien jälkeen vain 7 kansanaedustajaa ja vuoden 1939 vaaleissa valittiin vielä yksi vähemmän. Toisaalta puolue oli saanut keskeisiä ministereitä ja korkeita virkamiehiä valtion keskushallintoon. Edistyspuolueella oli ikään kuin puoluepolitiikkaa tasapainottava rooli, mikä puolestaan vaati siltä kompromissien, myös koulupoliittisten, tekoa.

Maalaisliitto oli puolestaan suurimpana porvallisena puolueena omaksunut valtionhoitajan roolin. Se oli valmis muuttamaan puolueohjelmansa linjaa reaalipolitiikan suuntaan. Maalaisliitto oli tunnettu 1920- ja 1930-luvuilla säästäväisyyden korostamisesta. Se ei kannattanut kovinkaan innokkaasti julkisia varoja ja siten veroa vieviä koulu-uudistuksia. Pohjakoulu-uudistus olisi ollut maalaisliitolle kallis ratkaisu. Uusien kunnallisten keskikoulujen perustaminen oli halvempi keino. Maalaisliitto oli myös suostunut lisäämään maanpuolustusemmärrahoja, joten pohjakoulu-uudistukselle ei näyttänyt vielä löytyvän varoja.

Maailmanpolitiikan kiristyminen kesän 1939 aikana ja toisen maailmansodan syttyminen syyskuun alussa lisäsivät suomalaisten yhteenkuuluvuutta. Suomen joutuminen viideksi vuodeksi sotatilaan vaimensi yhtenäiskouluajattelijat väliaikaisesti, mutta sodan jälkeen he jatkoivat lähes sata vuotta kestäneen aatteensa ajamista.

Sodanaikaiset koettelemukset ja sodanjälkeisen jälleen-

rakennuskauden ponnisteluista sekä poliittisista kriiseistä selviäminen antoivat jälleen vauhtia yhtenäiskouluuudelle.

Kansakoulun pohjakouluasema nousi määrääväksi sotien jälkeen vuonna 1946, kun valmistava koulu joutui muuttamaan opetusohjelmansa kansakoulun mukaiseksi uuden poliittisen suuntauksen vuoksi. Muutenkin kansakoulun asema oli parantunut, sillä muun muassa yhteisöllinen kaikille oppilaille maksuton kouluruokailu toteutui vuonna 1948 ja vuoden 1957 kansakoululain mukana kansalaiskoulu tuli jatko-opetuksen tilalle. Kansakoulun opetussuunnitelmaa myös kehitettiin aloittamalla vieraiden kielten opetus.

“Lex Hannulaa” ei käytännössä ehditty kokeilla, koska sota siirsi sen toimeenpanon ja koska eduskunta kumosi vanhentuneen lain vuoden 1948 lopulla. Kunnallisten keskikoulujen lisääntyminen enteile jo yhtenäiskoulun eli peruskoulun puitelait tuloa vuonna 1968. Viimeisenä peruskouluun siirtyivät Helsingin lapset vuonna 1977, johon saakka myös viimeiset valmistavat koulut sinnittelivät.

Vuosikymmeniä jatkunut pohjakoulu- ja yhtenäiskoulu keskustelu oli tarpeellinen esivalmistelu peruskoulutaistelulle. Keskustelua pitkittivät kansainvälisten aatteiden ja tilanteiden kehittyminen, vaikka päättäjillä olisi ollut kompromissi- ja poliittista yhteistyöhalua. Suomi ei ollut silloinkaan erillään Euroopasta ja muusta maailmasta.

Lähteet ja kirjallisuus

Painetut lähteet

KM 6/1933. Oppikoulukomiteanmietintö. Helsinki 1933. (OKK)

KM 14/1938. Opetustoimen uudistamiskomitean mietintö. Helsinki 1938. (OUK)

Suomen asetuskokoelma (AsK) 1905, 1919-1922, 1939.

Suomen tilastollinen vuosikirja (STVK) ja Uusi sarja –XL vuonna 1942. Tilastollinen päätoimisto. Helsinki 1942.

Valtiopäivät (VP) 1936-1939: asiakirjat (As.kirj.), liitteet, pöytäkirjat (ptk)

Sanomalehdet

Helsingin Sanomat 1936 (HS)

Suomen Sosialidemokraatti 1936 (SS)

Uusi Suomi 1936-1939 (US)

Haastattelut

Keskinen, Pentti, lehtori, kirjailija
toukokuu 2007

Kirjallisuus ja artikkelit

Ahonen, Sirkka & Rantala, Jukka 1996. Sata vuotta oppikoulu varten. Valmistava koulu 1870-luvulta 1970-luvulle. Helsinki. Kirjayhtymä.

Arola, Pauli 2003. Tavoitteena kunnan kansalainen. Koulun kansalaiskasvatuksen päämäärät eduskunnan keskusteluissa 1917-1924. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 191. Helsinki. Helsingin yliopisto.

Autio, Veli-Matti 1986. Ensimmäisen tasavallan kulttuuripoliittikka 1917-1944. Opetusministeriön historia IV. Kirkollistoimikunta. Opetusministeriö. Järvenpää.

Ensio, Armas 1917. Oppikoulujen pohjakoulukysymys Suomessa. Turku. Uusi Aura.

Halila, Aimo 1949. Suomen kansakoululaitoksen historia III. Piirijakoasetuksesta oppivelvollisuuteen. Turku. WSOY.

Jauhiainen, Annukka 2002. Työväen lasten koulutie ja nuorisokasvatuksen yhteiskunnalliset merkitykset. Kansakoulun jatko-opetuskysymys 1800-luvun lopulta 1970-luvulle. TYJ. Sarja C osa 98.

Kasvatusopillinen Aikakauskirja 1933. Helsinki. Suomen Kasvatusopillinen Yhdistys.

Kerkkonen, Kaarlo 1920. Oppikoulukäsikirja. Kokoelma asetuksia, määräyksiä, kiertokirjeitä y.m. Kuopio.

Kiuasmaa, Kyösti 1971. Oppikoulun järjestysmuotokysymys 1920- ja 1930- luvuilla. Tampereen yliopiston kasvatustieteen laitos. Julkaisusarja A: Tutkimusraportit No 2. 31.5.1971.

Kiuasmaa, Kyösti 1982. Oppikoulu 1880-1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun. Oulu. Pohjoinen.

Mantere, Oskari 1932. Kohti yhtenäiskoulua. Kasvatusopillisia ajankysymyksiä II. Helsinki. Valistus.

Männistö, Jyrki 1994. Sivistyksen kylvä. Suomen kansakoululaitos johta vien puoluelehtien mielenkiinnon kohteena vuosina 1918-1939. Acta Universitatis ser A vol. 395. Tampere. Tampereen yliopisto.

Niemi, Onni 1969. Pohjakoululukysymys yhteiskunnallisena ongelmana Suomessa. Osa I. Autonomian aika. Kokemäki. Satakunnan Maakunta Oy.

Rantala, Jukka 1995. Valmistavat koulut olivat kansakoulun vaihtoehtoja. Helsingin Sanomien yliökirjoitus 17.5.1995.

Rantala, Jukka 1996. Valmistavan koulun kautta oppikouluun. Teoksessa Erilaiset koulutiet. Suomen Kouluhistoriallisen Seuran vuosikirja Koulu ja menneisyys XXXIV. Saarijärvi 1996. SKHS.

Rosenlöf, Ruth 2007. Käsikirjoitus Muistojen kirjassa.

Sarjala, Jukka 1981. Suomalainen koulutuspolitiikka. Juva. WSOY.

Syväoja, Hannu 2004. Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866-1977. Juva. PS-kustannus.

Teperi, Jouko & Salminen, Jari 1993. Yksityiskoulumatrikkeli 1872-1977. Rauma. Kirjayhtymä.